

ZMIANY STANU ZAŁUDNIENIA WOJEWÓDZTWA KOSZALIŃSKIEGO W LATACH 1939—1956.

I. WSTĘP

Województwo koszalińskie, najsłabiej zaludnione w Polsce, przy równoczesnym najwyższym przyroście naturalnym ludności jest obszarem interesującym pod względem demograficznym.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zmian stanu zaludnienia w latach 1939—1956. Zilustrowanie tych zmian oparto głównie na ogólnej liczbie mieszkańców w powiatach, na stopniu urbanizacji z uwzględnieniem rozwoju poszczególnych miast, na danych statystycznych dotyczących przyrostu naturalnego i zmian miejsca zamieszkania. Dla jaśniejszego przedstawienia zagadnienia wykonano szereg map, które następnie zostały przeanalizowane na tle warunków fizjograficznych, ekonomicznych i politycznych.

Województwo koszalińskie, jako odrębna jednostka administracyjna obejmująca dzisiejszy obszar, powstało w 1950 r. Do czasu zakończenia II wojny światowej istniała tzw. rejencja koszalińska, w skład której z dzisiejszych powiatów wchodziły następujące: bytowski, miasteczki, sławieński, koszaliński, kołobrzeski, białogardzki, świdwiński i trzy powiaty miejskie: Kołobrzeg, Koszalin i Słupsk. Reszta powiatów dzisiejszego województwa koszalińskiego, a więc: człuchowski, złotowski, szczeciński, drawski i wałecki wchodziły w skład rejencji pilskiej, powstałej w 1938 r. w miejsce tzw. *Grenzmark Posen—Westpreussen*.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945—46) województwo koszalińskie bez powiatów: Sławno, Słupsk, Miastko, Bytów, Człuchów i Złotów stanowiło wschodnią część województwa szczecińskiego, a wymienione powiaty należały do województw: gdańskiego i bydgoskiego (Człuchów i Złotów). W latach 1946—1950¹ cały obszar dzisiejszego woj. koszalińskiego wchodził w skład woj. szczecińskiego. Po 1950 r. największą zmianą podziału administracyjnego było utworzenie powiatu świdwińskiego z częścią powiatu białogardzkiego i niewielkiego skrawka powiatu kołobrzeskiego. Pozostałe zmiany administracyjne dotyczyły bardzo małych powierzchni i z tego względu zostały pominięte w poniższym opracowaniu.

II. SYTUACJA LUDNOŚCIOWA PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

W 1939 r. na obszarze dzisiejszego woj. koszalińskiego mieszkało 793,8 tys. osób, co przy ogólnej powierzchni 17 814 km² dawało średnią gęstość zaludnienia 44 mieszkańców na 1 km². Pod tym względem obszar ten był najsłabiej zaludniony w całej ówczesnej Rzeszy Niemieckiej.

Powszechnym zjawiskiem na tym terenie, jak również na pozostałym obszarze, tzw. *Ostgebiet*, był masowy odpływ ludności niemieckiej do okręgów

¹ Wschodnie powiaty dzisiejszego województwa koszalińskiego zostały przyłączone do województwa szczecińskiego dnia 29 czerwca 1946 r.

silnie uprzemysłowionych względnie do krajów pozaeuropejskich. Odpływ ten jako zjawisko masowe jest notowany od lat 60 XIX w. Omawiany teren opuściło w latach 1871—1939 z górą 480,6 tys. osób². Natomiast w latach 1925—1939 wyemigrowało z tego obszaru 79,6 tys. osób. Odpływ ludności z poszczególnych powiatów przedstawia tabela nr I.

TABELA I
Migracje ludności w latach 1871—1939 (w tys. osób)²

Powiaty	Lata			
	1871—1910	1910—1925	1925—1939	1871—1939
Białogard	-38,3	+0,1	- 7,5	-45,7
Bytów	-13,1	-3,7	- 5,2	-22,0
Człuchów	-43,1	-7,0	-11,8	-61,9
Drawsko	-22,7	+0,5	- 0,5	-23,0
Kołobrzeg	-18,5	+0,9	- 2,6	-20,2
Koszalin	-15,3	+4,3	- 4,1	-15,1
Miastko	-20,7	-2,6	- 6,5	-29,8
Sławno	-42,7	-1,8	- 9,8	-54,3
Słupsk	-41,1	+0,9	- 9,7	-49,9
Szczecinek	-48,2	-1,1	- 8,4	-57,7
Wałcz	-41,0	+0,1	- 5,4	-46,3
Złotów	-43,9	-2,7	- 8,1	-54,7
Ogółem	-388,6	-12,4	-79,6	-480,6
+ Przyływ				
- Odływ				

Największe nasilenie emigracji miało miejsce w latach 1871—1910. Na ten okres przypada 80,9% ogólnego odpływu ludności w latach 1871—1939. W okresie I wojny światowej odpływ ludności został zahamowany działaniami wojennymi. Niemcy znajdowały się w stanie wojny ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej, do których kierowała się głównie emigracja. W okresie międzywojennym następuje ponowne ożywienie odpływu ludności, ale nie osiąga już takich rozmiarów, jak przed I wojną światową. Przyczyn odpływu ludności należy szukać w zmianie struktury gospodarczej, jaka dokonała się w II połowie XIX w. Szybki rozwój przemysłu wymagający ogromnych ilości rąk roboczych przyciągał szczególnie ludność z terenów słabo zindustrializowanych. Powstające przede wszystkim w miastach zakłady przemysłowe powodowały wzrost ludności miejskiej. Dlatego też główny kierunek migracji szedł ze wsi do miast. Brak surowców mineralnych³ na omawianym obszarze nie sprzyjał rozwojowi przemysłu, który z konieczności opierał się głównie na surowcach pochodzenia rolnego i leśnego. Z tego też względu nie było tu wielkich miast, które mogłyby wchłoniąć migrującą ludność rolniczą. Takimi miastami wchłaniającymi migrującą ludność województwa koszalińskiego były: Szczecin, Berlin i miasta Nadrenii. Nie można

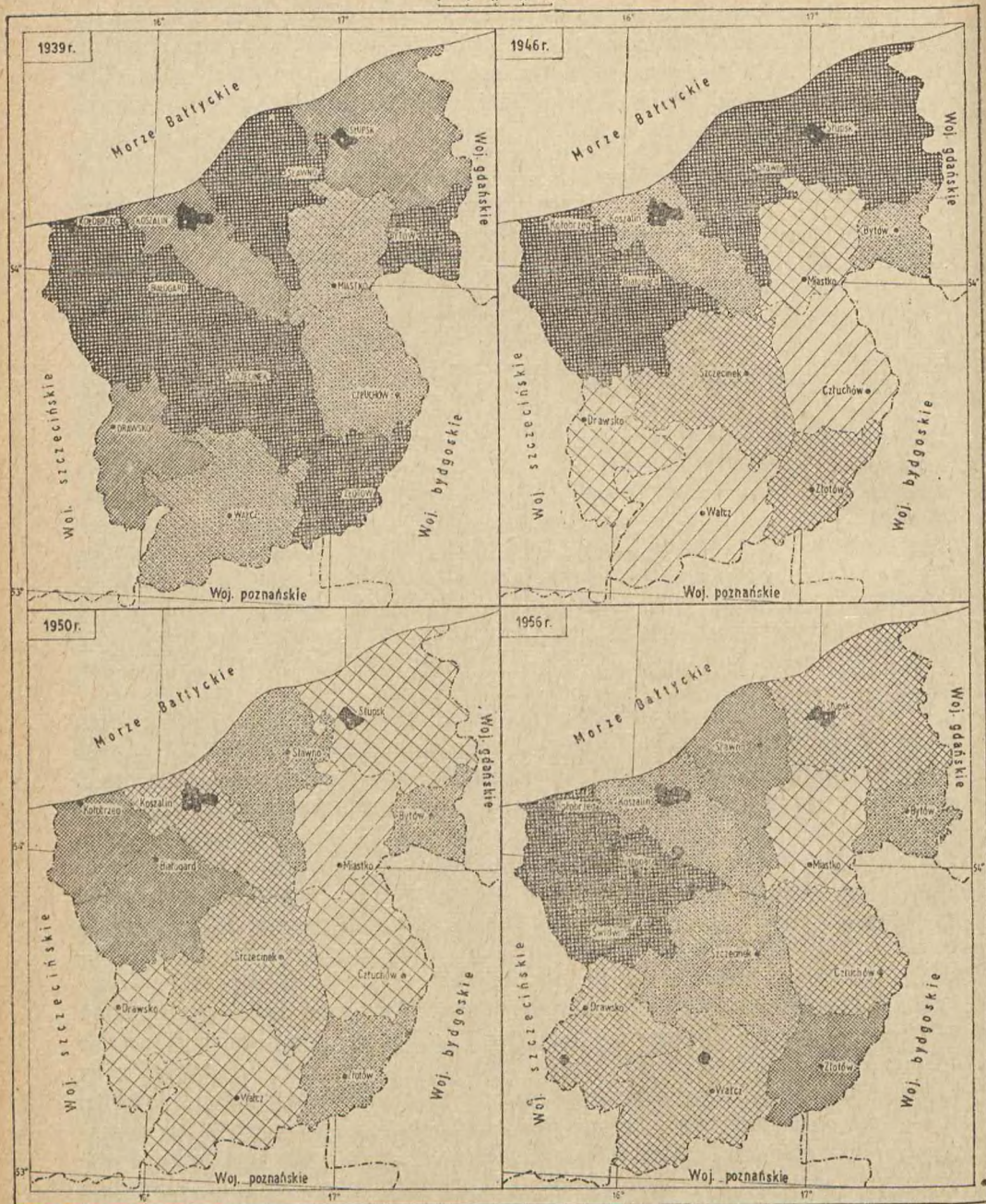
² J. Szaflarski, Ruchy ludnościowe na pograniczu polsko-niemieckim w ciągu ostatniego wieku. Gdańsk 1947.

³ Główne bogactwa mineralne to: solanki, surowce budowlane (piaski i gliny).

GEŚCİC ZALUDNIENIA

Według powiatów

0 10 20 30 40 50

Ryc. 1

również pominąć milczeniem rozwoju miast lokalnych. Z ogólnej liczby 34 miast, w 26 z nich nastąpił w okresie międzywojennym wzrost ludności. W 1939 r. liczba mieszkańców największego miasta — Słupska przekroczyła 50 tys.

W latach 1871—1939 największy odpływ ludności nastąpił z powiatów: człuchowskiego 61,9 tys. osób, szczecineckiego 57,6 tys. osób, sławieńskiego 54,5 tys. osób i z powiatu złotowskiego 53,7 tys. osób. Z pozostałych powiatów odpływ ludności był mniejszy i z wyjątkiem powiatu koszalińskiego nigdzie nie spadał poniżej 20 tys. osób.

Emigracja ludności odbywała się głównie w trzech kierunkach:

1. poza granice państwa — głównie do Ameryki Północnej,
2. do uprzemysłowionych i zurbanizowanych zachodnich rejonów Niemiec,
3. do miast leżących na obszarze dzisiejszego woj. koszalińskiego.

Jeśli chodzi o terytorialne rozmieszczenie ludności, to przedstawiało się ono nierównomiernie. Pod względem ogólnej liczby ludności najbardziej zaludnionymi powiatami były: szczecinecki 83,8 tys. mieszkańców, słupski 82,3 tys., białogardzki 77,1 tys., sławieński 74,5 tys. i powiat kołobrzeski 72,6 tys. Jednak ogólna liczba ludności nie może stanowić podstawy porównawczej pomiędzy poszczególnymi powiatami. Dlatego analizę rozmieszczenia ludności przeprowadzono na podstawie gęstości zaludnienia i stopnia urbanizacji.

W 1939 r. gęstość zaludnienia na obszarze dzisiejszego woj. koszalińskiego poza powiatami miejskimi nie przekraczała 50 osób na 1 km² i nie schodziła poniżej 30 osób/km² (patrz ryc. 1).

Najgęściej zaludnione obszary obejmowały powiaty położone w pasie przecinającym woj. koszalińskie z północnego zachodu na południowy wschód. Poza tym do obszarów najgęściej zaludnionych należały powiaty w pasie nadmorskim. Najslabiej zaludnione były powiaty: miasteczki (31 osób/km²), wałecki (31 osób/km²), człuchowski (33 osób/km²), w którym gęstość zaludnienia spadała poniżej 35 osób/km². Przyczyną takiego rozmieszczenia ludności są niekorzystne warunki naturalne.

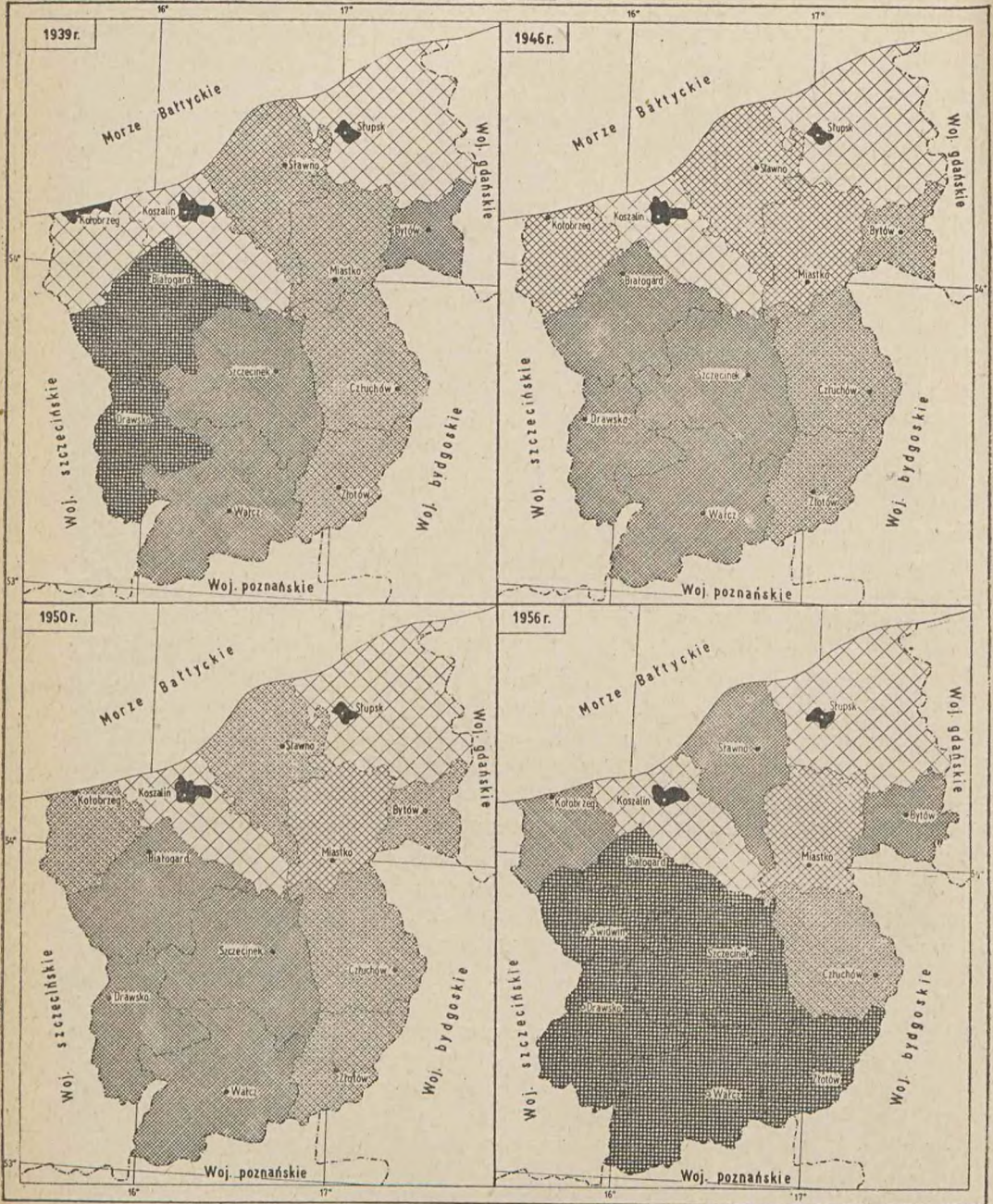
Na omawianym obszarze przeważają gleby lekkie, mało urodzajne. Gleby zwięzłe, gliniaste — bardziej urodzajne w zwartych kompleksach — występują w powiatach: białogardzkim, kołobrzeskim, koszalińskim, sławieńskim, słupskim i szczecineckim, a więc w najgęściej zaludnionych. Wyrazem wartości rolniczej gleb są dane dotyczące wysokości podatku gruntowego pochodzące z okresu przedwojennego. Dla porównania podano również wysokość podatku gruntowego najurodzajniejszego rejonu Pomorza Zachodniego, jakim są okolice Pyrzyc w woj. szczecińskim. Wysokość podatku gruntowego z jednego hektara wynosiła: w okolicy Pyrzyc 16 RM, w powiatach Drawsko i Szczecinek 4 RM, a w powiatach: miasteczkim i bytowskim odpowiednio 3,10 RM i 3,26 RM⁴. Z przytoczonych przykładów jasno wynika, że wartość rolnicza gleb tego terenu jest mała.

⁴ St. Srokowski, Pomorze Zachodnie. Gdańsk 1947.

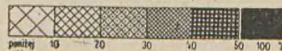
LUDNOŚĆ MIEJSKA

Według powiatów

0 10 20 30 40 km

Odsetek ludności miejskiej

Ryc. 2

Poza mało urodzajnymi glebami, duży wpływ na rzadkie zaludnienie wywarł słabo rozwinięty przemysł. Bezpośrednim rezultatem słabego rozwoju przemysłu był niski stopień urbanizacji tego terenu. W 1939 r. liczba ludności miejskiej wynosiła 321,0 tys. osób, co stanowiło 40,4% ogółu mieszkańców. Przeważały miasta małe o liczbie ludności nie przekraczającej 20,0 tys. osób. Największym miastem był Słupsk, liczący w 1939 r. 50,4 tys. mieszkańców. Poza Słupskiem większymi miastami były: Kołobrzeg 36,6 tys. mieszkańców, Koszalin 33,5 tys. i Szczecinek 19,9 tys. mieszkańców.

Najwyższy stopień urbanizacji wykazywały powiaty: drawski 47% ludności miejskiej i białogardzki 42,9% (patrz ryc. 2). Poza wymienionymi powiatami na całym obszarze województwa koszalińskiego (z wyjątkiem powiatów miejskich) odsetek ludności miejskiej nie przekraczał 40%. Poniżej 10% ludności miejskiej miały powiaty wiejskie: Słupsk, Koszalin i Kołobrzeg.

III. SYTUACJA LUDNOŚCIOWA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Według danych pierwszego powojennego spisu ludności z dnia 14 II 1946 na obszarze woj. koszalińskiego mieszkało 584,9 tys. osób, czyli o 24,3% mniej niż w 1939 r. Tak znaczny spadek liczby ludności był przede wszystkim rezultatem masowej ewakuacji cywilnej ludności niemieckiej w głąb Rzeszy przed nadchodzącą ofensywą Armii Czerwonej. Brak danych uniemożliwia podanie stosunku ludności polskiej do ludności niemieckiej w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. Odsetek ludności niemieckiej w pierwszych latach powojennych był jeszcze znaczny, świadczy o tym choćby zmniejszanie się liczby mieszkańców aż do 1950 r. (patrz ryc. 3).

1. Zmiany stanu ludności w latach 1939—1956

Cały omawiany okres ze względu na różne tendencje rozwojowe zaludnienia został podzielony na następujące podokresy: a) 1939—1946, b) 1946—1950, c) 1950—1953, d) 1953—1956.

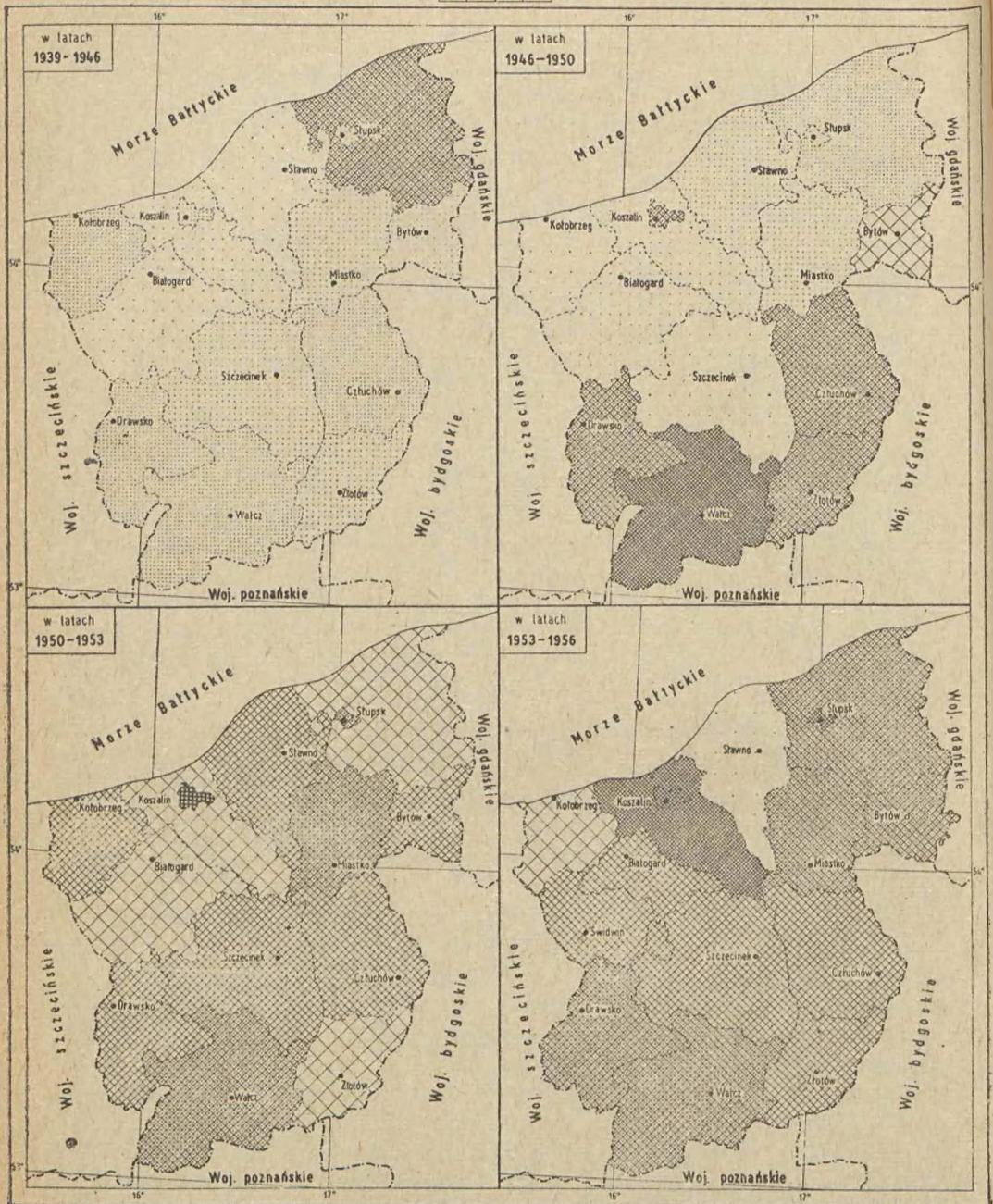
Procentowe zmiany stanu ludności w poszczególnych powiatach w latach 1939—1956 przedstawia tabela nr II (s. 81).

W okresie 1939—1946 na obszarze dzisiejszego woj. koszalińskiego ogólna liczba mieszkańców zmniejszyła się o 24,3%. Ogólnie we wszystkich powiatach zaznaczył się w tych latach spadek liczby ludności. Jedyny wyjątek stanowił powiat słupski, którego zaludnienie wzrosło o 11,3%. Zjawisko to należy przypisać zaskoczeniu przez Armię Radziecką niemieckiej ludności cywilnej, którą ewakuowano w głąb Niemiec z terenów położonych bardziej na wschód. Liczba Niemców w pow. słupskim w 1946 r. wynosiła wskutek tego 102 tys. osób, co stanowiło 81,3% ogółu ludności. Na wyjątkową sytuację tego powiatu wskazuje jeszcze fakt, że w sąsiednich powiatach odsetek Niemców był znacznie niższy. W pow. bytowskim np. w tym samym czasie udział Niemców w ogólnej liczbie ludności wynosił już tylko 35,9%. Powiat słupski w następnym okresie 1946—1950 wykazał największy ubytek ludności, bo aż 42,8%, co wiązało się z dalszą akcją przesiedleńczą Niemców.

ZMIANY STANU LUDNOŚCI

Według powiatów

0 10 20 30 40 km

Ryc. 3

TABELA II
Zmiany stanu ludności województwa koszalińskiego w latach 1939—1956

Powiaty	Procentowe zmiany stanu ludności w latach					
	1939—46	1946—50	1950—53	1953—56	1950—56	1939—56
Ogółem	-24,3	-11,4	+10,3	+11,9	+23,4	-19,4
Białogard	- 8,6	-13,6	+ 2,8	+16,9*	+26,2*	-18,2*
Bytów	-28,2	+ 3,2	+ 6,7	+19,3	+27,3	- 5,7
Człuchów	-45,6	+14,3	+ 9,9	+ 8,5	+20,3	-25,8
Drawsko	-44,7	+15,4	+ 8,5	+12,4	+24,2	-20,7
Kołobrzeg	-48,6	- 4,0	+ 6,1	+ 3,7	+10,1	-45,7
Koszalin	-14,2	-19,9	+ 2,9	+23,1	+26,7	-12,9
Miastko	-29,4	-20,8	+10,2	+10,5	+21,8	-31,8
Sławno	- 8,1	-27,2	+ 8,0	- 3,2	+ 4,6	-29,9
Słupsk	+11,3	-42,8	+ 5,0	+13,4	+19,1	-24,2
Szczecinek	-26,6	- 4,9	+ 9,8	+ 7,8	+18,3	-17,5
Wałcz	-47,8	+23,1	+10,5	+12,3	+24,1	-20,1
Złotów	-29,6	+15,9	+ 4,7	+ 8,4	+13,4	- 7,4
Koszalin m.	-49,0	+10,5	+59,8	+21,5	+94,2	+ 8,9
Słupsk m.	-32,7	- 2,4	+16,9	+23,0	+43,8	- 5,6

— Ubytek + Przyrost

* łącznie z powiatem świdwińskim

Opracowano na podstawie: „Ludność województwa koszalińskiego“ (materiały statystyczne), Koszalin 1958 r.

W latach 1939—1946 największy spadek liczby mieszkańców o ponad 40% stanu z 1939 r. miały powiaty: kołobrzegi, wałecki, człuchowski, drawski i powiat miejski Koszalin. Tak znaczne zmniejszenie się stanu ludności było wynikiem nie tylko ewakuacji niemieckiej ludności cywilnej, ale również spowodowały je zniszczenia wojenne, zwłaszcza miast. Najjaskrawszym przykładem może być powiat miejski Kołobrzeg, który w 1939 r. miał 36,6 tys. mieszkańców, a w dniu 14 II 1946 r. 2,8 tys. mieszkańców, czyli 7,7% stanu przedwojennego. Miasto w wyniku działań wojennych zostało zniszczone w ok. 90%. W pozostałych powiatach zmniejszenie się stanu zaludnienia było mniejsze, wahało się od 8,1% w powiecie sławieńskim do 32,7% w powiecie miejskim Słupsk.

Duże zmiany stanu ludności wpłynęły wyraźnie na gęstość zaludnienia. Przeciętna gęstość zaludnienia na tym obszarze wynosiła w 1946 r. 33 mieszkańców na 1 km² i była w stosunku do 1939 r. niższa o 11 osób/km². Jedynie w powiecie słupskim gęstość zaludnienia wzrosła z 36 osób/km² w 1939 r. do 40 osób/km² w 1946 r. Najwyższą gęstość zaludnienia w 1946 r. miały powiaty: białogardzki i sławieński — po 43 osoby/km², na dalszych miejscach znajdowały się powiaty: słupski i kołobrzegi — po ok. 40 mieszk./km². Natomiast najsłabiej zaludnionymi były powiaty: wałecki 17 osób/km², człuchowski 18 osób/km² i drawski 20 osób/km².

W następnym okresie 1946—1950 zaznacza się dalszy spadek liczby mieszkańców. W 1950 r. w woj. koszalińskim mieszkało 518,4 tys. osób, czyli o 11,4%

TABELA III

Liczba ludności i gęstość zaludnienia woj. koszalińskiego w latach 1939—1956

Powiaty	Liczba ludności							
	1939		1946		1950		1956	
	ogółem w tys.	na km ²	ogółem w tys.	na km ²	ogółem w tys.	na km ²	ogółem w tys.	na km ²
Ogółem	793,8	44	606,9	33	518,4	29	639,8	36
Białogard	77,1	47	70,5	43	58,0	35	35,2**	43**
Bytów	26,2	42	18,8	30	19,4	31	24,7	34
Człuchów	55,1	33	30,0	18	34,0	20	40,9	26
Drawsko	43,4	36	24,0	20	27,7	23	34,4	28
Kołobrzeg	72,6	78	57,3	40	35,8	38	39,4	47
Koszalin	45,8	36	39,3	34	31,5	26	39,9	30
Miastko	40,2	31	28,4	23	22,5	19	27,4	21
Sławno	74,5	47	68,5	43	49,9	32	52,2	39
Słupsk	82,3	36	91,6	40	52,4	23	62,4	27
Szczecinek	83,8	40	61,5	29	58,4	27	69,1	32
Świdwin	—	—	—	—	—	—	38,0	41
Wałcz	69,7	31	36,4	17	44,8	21	55,6	27
Złotów	39,2	40	27,6	28	32,0	32	36,3	36
Koszalin m.	33,5	*	17,1	196	18,9	310	36,7	573
Słupsk m.	50,4	*	33,9	*	33,1	627	47,6	1107

* Brak danych. ** Bez powiatu świdwińskiego.

Źródła: 1. Ludność województwa koszalińskiego (materiały statystyczne). Koszalin 1958.
2. Powszechny sumaryczny spis ludności z 14 II 1946 r., W-wa 1947.

mniej niż w 1946 r. Przyczyną zmniejszenia się liczby ludności w tym okresie była przede wszystkim dalsza akcja przesiedleńcza Niemców, która w zasadzie została zakończona w 1950 r. Dlatego też liczba ludności spadła głównie w powiatach zamieszkałych w większości przez Niemców, a więc w powiatach: słupskim, sławieńskim, miasteczkim i koszalińskim.

Poza tym trudności komunikacyjne oraz mała atrakcyjność gospodarcza tego obszaru w stosunku do pozostałych Ziemi Zachodnich nie sprzyjały dużemu napływowi ludności polskiej. Niemniej w okresie tym w powiatach graniczących z dawnymi ziemiami polskimi (powiaty: bytowski, człuchowski, złotowski, wałecki i drawski) nastąpił wzrost liczby mieszkańców. Wzrost ten miał miejsce zaraz w pierwszych miesiącach po wojnie. Ludność napływająca pochodziła głównie z sąsiednich powiatów dawnych ziem polskich. Osadnikami przede wszystkim byli rolnicy, których gospodarstwa w innych częściach Polski w wyniku działań wojennych uległy zniszczeniu, lub też rodziny nie posiadające własnych gospodarstw rolnych.

Zmiany narodowościowe w pasie przygranicznym po 1946 r. przedstawia tabela nr IV.

W lipcu 1946 r. ludność niemiecka stanowiła już tylko 35,9% ogółu ludności

TABELA IV

Zmiany stosunków narodowościowych powiatu bytowskiego w latach 1946—1948

Lata	Ludność ogółem							
	Razem		Polacy		Niemcy		Inni	
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
31 VII 1946	21 076	100,0	13 507	64,1	7 569	35,9	—	—
31 XII 1946	16 442	100,0	13 546	82,4	2 799	17,0	97	0,6
31 XII 1947	17 443	100,0	17 246	98,9	179	1,0	18	0,1
1 XII 1948	18 385	100,0	18 185	98,9	182	1,0	18	0,1
Ludność miejska								
31 VII 1946	4 737	100,0	3 917	82,7	820	17,3	—	—
31 XII 1946	3 767	100,0	3 402	90,3	297	7,9	68	1,8
31 XII 1947	4 348	100,0	4 319	99,4	28	0,6	1	0,0
1 XII 1948	4 901	100,0	4 860	99,2	41	0,8	—	—

Opracowano na podstawie materiałów statystycznych Referatu Osiedleńczego i PUR-u w Bytowie.

powiatu bytowskiego. Jeszcze mniejszy był w tym czasie odsetek Niemców w miastach. Wynosił on 17,3%. Według stanu z dnia 31 XII 1946 r. udział ludności niemieckiej w ogólnym zaludnieniu powiatu wynosił 17,0%, a w miastach zaledwie 7,9%. W okresie od lipca do grudnia 1946 r. na miejsce 4 770 wysiedlonych Niemców, na teren powiatu przybyło tylko 39 osadników polskich. Ponowne nasilenie akcji osadniczej nastąpiło po 1946 r. Od grudnia 1946 r. do końca 1947 r. przybyło w tym powiecie 3 700 osób ludności polskiej.

Według stanu z 1 XII 1948 r. — 81,6% osadników pochodziło z Centralnej Polski, a z ziem przyłączonych do ZSRR 17,8%. Resztę stanowili przybysze z państw Europy zachodniej. Powyższe dane wyraźnie wskazują, że przeważającym elementem osadniczym w powiatach przygranicznych była ludność sąsiednich powiatów dawnych ziem polskich.

Poza powiatami granicznymi woj. koszalińskiego przyrost ludności w okresie 1946—1950 zaznaczył się jedynie w powiecie miejskim — Koszalin. Przyrost ten wiąże się niewątpliwie z utworzeniem w tym mieście na początku 1950 r. siedziby władz administracyjnych powstałego województwa koszalińskiego.

Mimo akcji osiedleńczej w okresie 1946—1950 gęstość zaludnienia uległa dalszemu zmniejszeniu. W 1946 r. przeciętnie wynosiła 33 mieszk./km², w 1950 r. spadła do 29 mieszk./km². Spadek gęstości zaludnienia nie nastąpił we wszystkich powiatach, w niektórych obserwujemy wzrost liczby mieszkańców, a mianowicie w powiatach granicznych. Charakterystyczne jest zmniejszenie się zaludnienia powiatu słupskiego z 40 osób/km² w 1946 r. do 23 osób/km² w 1950 r. Najrzadziej zaludniony w 1950 r. był powiat miastecki — 19 osób/km².

W stosunkach ludnościowych 1950 r. jest rokiem przełomowym dla woj. koszalińskiego. Akcja przesiedleńcza ludności niemieckiej została zakończona. Od 1950 r. rozpoczął się stały wzrost liczby mieszkańców. W 1956 r. liczba

mieszkańców woj. koszalińskiego wynosiła 639,tys. osób. Stan ludności w tym roku był wyższy o 23,4% w stosunku do 1950 r., mimo to nie przekroczył jeszcze poziomu z 1939 r. Poczynając od 1950 r. we wszystkich powiatach następuje wzrost zaludnienia. Jedynym wyjątkiem był powiat sławieński, który w latach 1953—1956 wykazał nieznaczny ubytek ludności. Powiat ten o stosunkowo dużej, jak na woj. koszalińskie, gęstości zaludnienia (39 osób/km² w 1954 r.), jest słabiej uprzemysłowiony niż sąsiadujące z nim powiaty: słupski i koszaliński. Rozwijający się w tych powiatach przemysł (w szczególności w Koszalinie i Słupsku) oraz rozrost funkcji administracyjnych Koszalina działał przyciągająco nie tylko na ludność wiejską, ale i miejską pow. sławieńskiego. W okresie 1953—1957 tylko w Darłowie liczba mieszkańców wykazywała stałą tendencję wzrostu, natomiast liczba ludności Polanowa pozostawała na tym samym poziomie. Podobna sytuacja panowała w Sławnie.

Do 1950 r. dominującą rolę we wzroście liczby mieszkańców woj. koszalińskiego miał napływ ludności z zewnątrz, natomiast w okresie 1950—1956 największe znaczenie posiadał przyrost naturalny. Pod względem struktury wieku wśród przybywających osadników przeważali ludzie młodzi, co miało znaczny wpływ na duży przyrost naturalny w późniejszych latach. W 1950 r. ludność w wieku 18—40 lat stanowiła 35,3% ogólnej liczby mieszkańców, jeszcze

TABELA V
Przyrost naturalny w latach 1950 i 1956

Powiaty	Przyrost naturalny			
	1950		1956	
	ogółem	na 1000 mieszk.	ogółem	na 1000 mieszk.
Województwo	16 908	33	2 0034	31
Białogard	1 904	33	1 023	29
Bytów	617	32	751	30
Człuchów	1 191	35	1 552	38
Drawsko	1 068	39	1 128	33
Kołobrzeg	1 263	35	1 485	38
Koszalin	1 069	34	1 305	33
Miastko	805	36	911	33
Sławno	1 643	33	1 492	29
Słupsk	1 602	31	2 204	25
Szczecinek	1 854	32	2 030	29
Świdwin	—	—	1 274	33
Wałcz	1 416	32	1 852	33
Złotów	970	30	967	27
Koszalin m.	623	33	1 115	30
Słupsk m.	949	29	945	20

Opracowano na podstawie: Ludność województwa koszalińskiego (materiały statystyczne). Koszalin 1958.

wyższy był udział kobiet tej samej grupy wieku. Wynosił on w stosunku do ogólnej liczby kobiet 37,2%. Udział najstarszej wiekowo ludności, powyżej 60 lat, był niewielki, wynosił zaledwie 5,6%. W tym samym czasie udział tej grupy ludności w ogólnej liczbie mieszkańców Polski wynosił 8,4%. Poza tym charakterystyczną cechą struktury wiekowej woj. koszalińskiego jest duży udział najmłodszej grupy ludności — do lat 3. Wynosił on 14,3%. Struktura wieku tego terenu jest przede wszystkim wynikiem imigracyjnego charakteru jego mieszkańców. Ponieważ duży odsetek ludności stanowili ludzie młodzi, przyrost naturalny był niezmiernie wysoki. W 1950 r. wynosił 32,6%. W następnych latach zaznaczył się nieznaczny spadek przyrostu naturalnego, pomimo to jest on najwyższy w kraju (28,3‰ — 1958 r.).

W 1950 r. najwyższy przyrost naturalny na 1000 mieszkańców miał powiat drawski, natomiast w 1956 r. na pierwsze miejsce wysunęły się powiaty: człuchowski i kołobrzeski. W obu tych powiatach osiągnął on 38‰. Oprócz tego charakterystyczny jest niższy przyrost naturalny w powiatach o większym udziale ludności rodzimej. Do tej grupy należą powiaty: złotowski, sławieński i bytowski. Poza tym w podziale na ludność miejską i wiejską wyższy przyrost naturalny wykazują mieszkańcy wsi.

TABELA VI

Przyrost naturalny ludności miejskiej i wiejskiej w latach 1950 i 1956

Wyszczególnienie	Przyrost naturalny na 1000 mieszk.	
	1950	1956
Województwo ogółem	33	31
Ludność miejska	32	26
Ludność wiejska	33	35

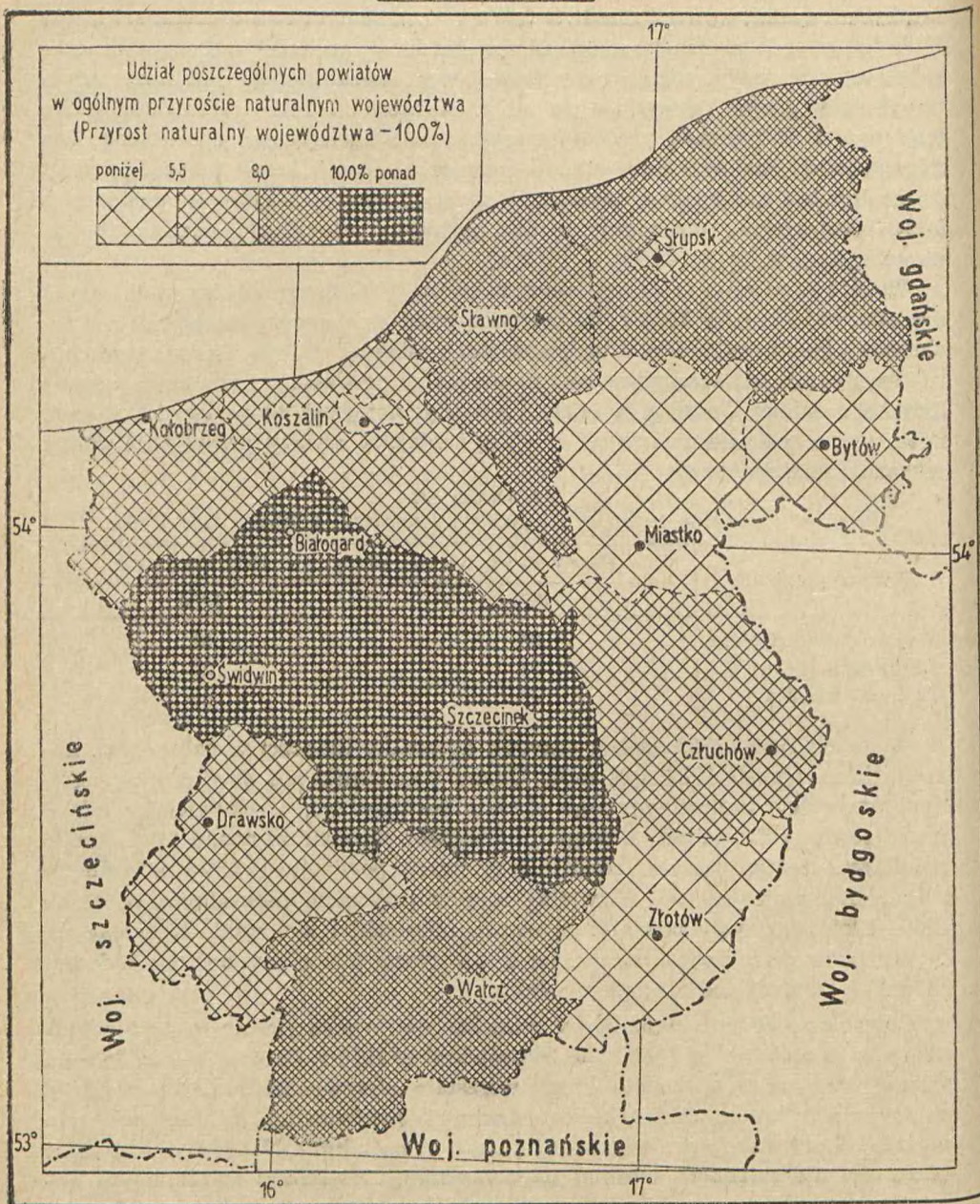
W latach 1950—1956 ogólny przyrost naturalny ludności w całym woj. koszalińskim wynosił 125,8 tys. osób. Udział poszczególnych powiatów w ogólnym przyroście naturalnym tego okresu ilustruje ryc. 4. Największy udział miały powiaty: Szczecinek, Białogard i Świdwin; wynosił on ponad 21%. Jest to rezultatem dużego udziału ludności tych trzech powiatów (22,5%) w ogólnym zaludnieniu województwa. Niewielką rolę w przyroście naturalnym w latach 1950—1956 odgrywały powiaty: bytowski, miasteczki i złotowski. Wpłynęła na to nie tylko mała liczba mieszkańców, ale również większy odsetek ludności rodzimej, starszej pod względem wieku.

Równoległe ze wzrostem liczby mieszkańców zwiększyła się gęstość zaludnienia, z 29 osób/km² w 1950 r. do 36 osób/km² w 1956 r. Gęstość zaludnienia na terenie województwa koszalińskiego wzrastała nierównomiernie. Na przykład w powiatach: kołobrzeskim, białogardzkim i świdwińskim zaludnienie było wyższe od przeciętnej wojewódzkiej (ponad 40 osób/km²). Natomiast większość powiatów nie osiągnęła średniej wojewódzkiej. „Najsłabiej zaludnionym powiatem tego obszaru jest powiat miasteczki (w 1956 r. 21 osób/km²). Rzadka gęstość zaludnienia powiatu miasteczki ma swe podłoże przede wszystkim w nieurodzajnych — piaszczystych glebach, z czym wiąże się duże zalesienie”.

PRZYROST NATURALNY

w latach 1950-1956

0 10 20 30 40km

Ryc. 4

2. Rozwój urbanizacji woj. koszalińskiego do 1957 r.

W okresie 1939—1957 z ogólnej liczby 34 osiedli typu miejskiego ubyło jedno — Bobolice. Ponownie odzyskały one prawa miejskie w 1958 r.

W 1939 r. w miastach położonych na terenie dzisiejszego woj. koszalińskiego mieszkało 321,0 tys. osób, co stanowiło 40,4% ogółu ludności. Po II wojnie światowej w 1946 r. odsetek ten spadł do 26,1%, w 1950 r. wzrasta do 34,8% i wreszcie w 1956 r. udział ludności miejskiej przekroczył poziom przedwojenny i wynosił 41,3%. Oczywiście nie jest to równoznaczne ze wzrostem absolutnej liczby mieszkańców miast. Pod tym względem stan z 1939 r. nie został przekroczony, jak-

TABELA VII

Struktura wielkości miast woj. koszalińskiego w latach 1939—1957

Lata	L i c z b a m i a s t															
	ogółem		do 1 tys.		1-2 tys.		2-5 tys.		5-10 tys.		10-20 tys.		20-50 tys.		ponad 50 tys.	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
1939	34	100,0	—	—	1	2,9	13	38,2	13	38,2	4	11,9	2	5,9	1	2,9
1946	33*	100,0	3	9,1	10	30,3	12	36,4	4	12,1	3	9,1	1	3,0	—	—
1950	33	100,0	2	6,1	11	33,3	7	21,3	8	24,2	4	12,1	1	3,0	—	—
1957	33	100,0	1	3,0	4	12,1	12	36,4	10	30,3	3	9,1	3	9,1	—	—

Opracowano na podstawie: „Ludność województwa koszalińskiego“ (materiały statystyczne), Koszalin 1958.

TABELA VIII

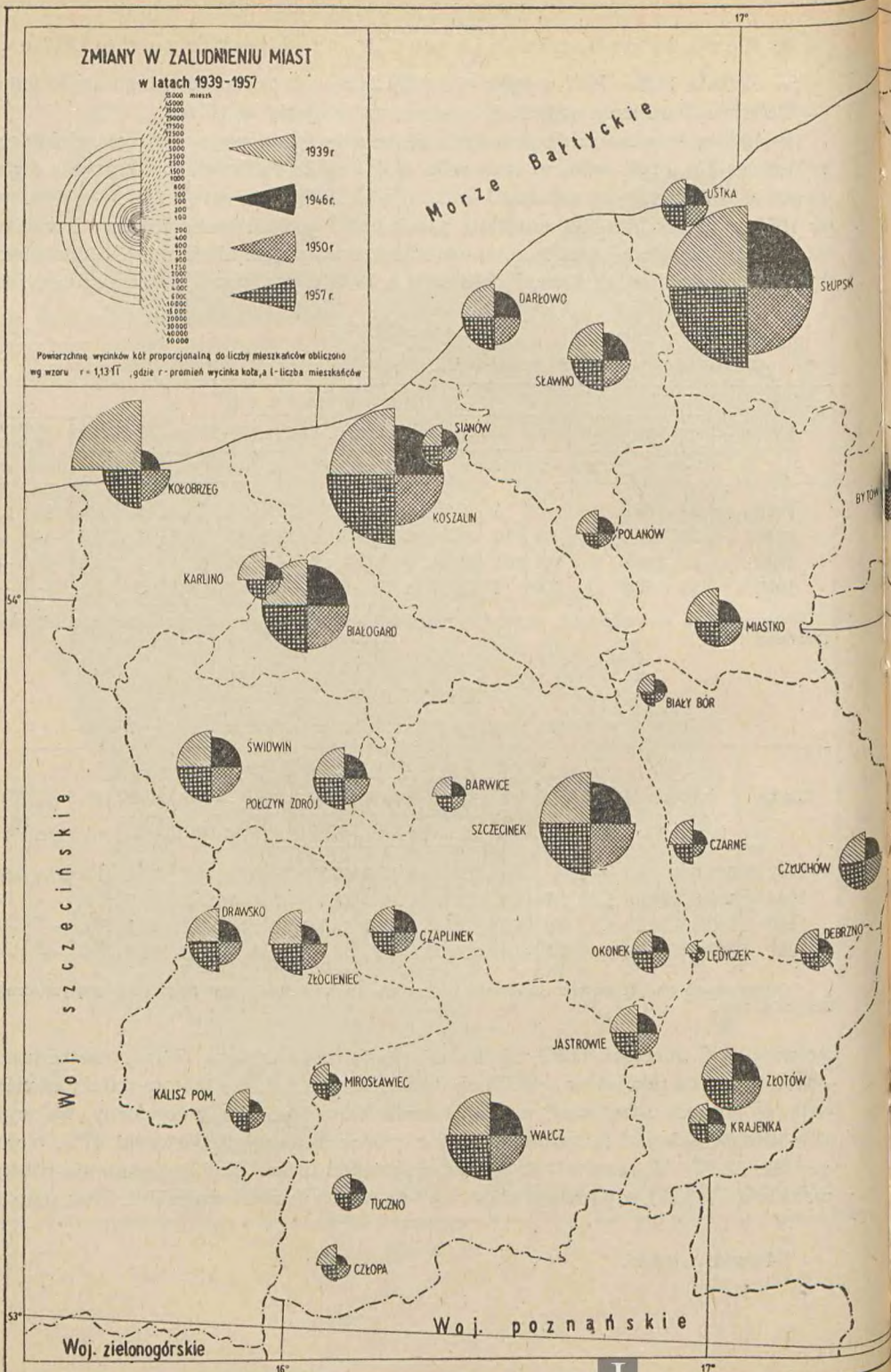
Zaludnienie miast według ich wielkości w latach 1939—1957

Lata	L u d n o ś ć m i a s t															
	ogółem		do 1 tys.		1-2 tys.		2-5 tys.		5-10 tys.		10-20 tys.		20-50 tys.		ponad 50 tys.	
	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%
1939	321,0	100,0	—	—	1,0	0,3	44,5	13,9	95,3	29,7	59,7	18,6	70,1	21,8	50,4	15,7
1946	157,6	100,0	1,8	1,1	16,0	10,2	39,7	25,2	24,5	15,5	41,7	26,5	33,9	21,5	—	—
1950	180,3	100,0	1,1	0,6	15,9	8,8	25,5	14,1	46,7	25,9	58,0	32,2	33,1	18,4	—	—
1957	266,8	100,0	0,4	0,1	6,4	2,4	36,5	13,7	72,0	27,0	44,7	16,8	106,8	40,0	—	—

Opracowano na podstawie: „Ludność województwa koszalińskiego“ (materiały statystyczne), Koszalin 1958.

kolwiek w 9 miastach (1957 r.) liczba mieszk. była wyższa. Stopień urbanizacji poszczególnych powiatów został przedstawiony na ryc. 2. Ogólnie należy stwierdzić, że stopień urbanizacji w woj. koszalińskim jest nierównomierny. Najwyższy odsetek ludności miejskiej w 1939 r. posiadały powiaty: drawski 47%, białogardzki 42,9%. W pozostałych powiatach stopień urbanizacji był znacznie niższy, wahał się od 5,7% w powiecie słupskim⁵ do 39,5% w pow. wałeckim. Poza powia-

⁵ Powiat wiejski.

tami: słupskim, koszalińskim i kołobrzeskim, w których obrębie znajdują się miasta wydzielone, najniższy odsetek ludności miejskiej miał powiat miasteczki — 21,1%.

W pierwszych latach po II wojnie światowej ogólną cechą charakterystyczną w urbanizacji był niski odsetek ludności miejskiej. Złożyły się na to następujące przyczyny:

- a) ewakuacja, a po wojnie akcja przesiedleńcza ludności niemieckiej w miastach przebiegała na ogół szybciej niż na terenach wiejskich,
- b) zniszczenia w wyniku działań wojennych w miastach często przekraczały 50% ogólnej ilości budynków, co powodowało wyludnienie miast (wsie były na ogół mniej zniszczone). Najbardziej typowym przykładem dużego wyludnienia miast w wyniku zniszczeń wojennych może być wspomniany już Kołobrzeg.

W 1946 r. najwięcej ludności miejskiej posiadały powiaty: wałecki 37,9%, szczecinecki 31,7%, białogardzki 31,5% i drawski 30%. W następnych latach zaznacza się stały wzrost udziału ludności miejskiej w ogólnym zaludnieniu. W 1956 r. powyżej 40% ludności miejskiej miały powiaty: białogardzki, drawski, wałecki, szczecinecki i świdwiński. Na wzrost liczby mieszkańców miast w głównej mierze wpłynął rozwój przemysłu i związana z tym odbudowa zniszczeń wojennych. Wzrost mieszkańców miast odbywał się przede wszystkim drogą napływu ludności wiejskiej.

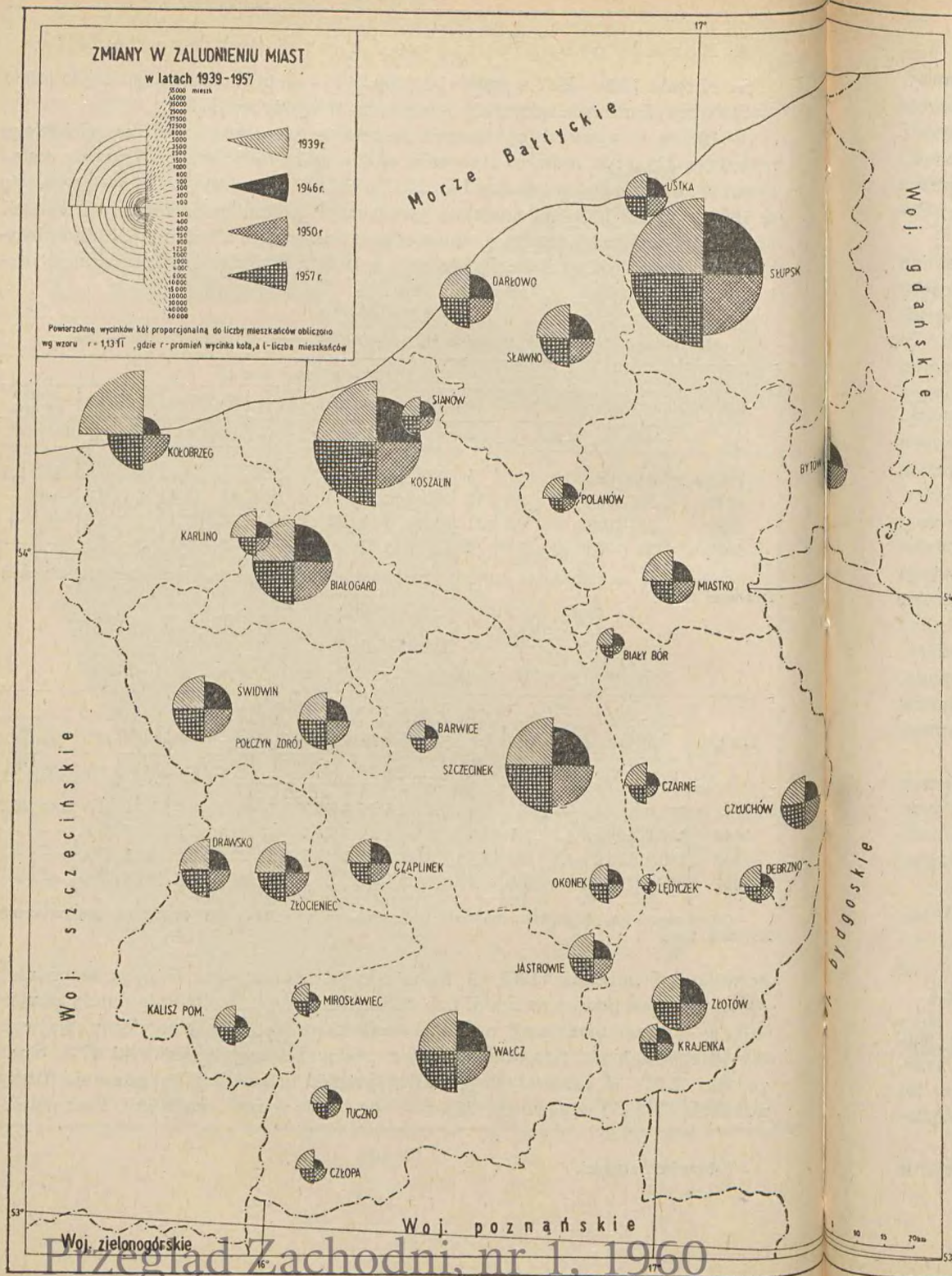
Duże znaczenie w nierównomiernym stopniu urbanizacji posiada silna koncentracja przemysłu w kilku powiatach. Ponad 51% ogólnej wartości produkcji przemysłowej przypada na miasta: Słupsk i Koszalin oraz na powiat białogardzki. Natomiast powiaty: kołobrzeski, miasteczki, słupski⁶, świdwiński dają tylko 2,7% ogólnej wartości produkcji przemysłowej. Cyfry te wskazują na to, że funkcje większości miast ograniczają się jedynie do roli ośrodków usługowych względnie administracyjnych.

Miasta woj. koszalińskiego należą w przeważającej części do miast małych, nie przekraczających kilku tysięcy mieszkańców.

W 1946 r. na ogólną liczbę 33 miast, w 25 ilość mieszkańców nie przekraczała 5 tys. W latach następnych liczba ich nieznacznie się zmniejszyła. Jeszcze w 1957 r. na terenie woj. koszalińskiego było 17 miast o liczbie mieszkańców poniżej 5 tys. Słupsk, największe miasto tego obszaru, który 1939 r. miał ponad 50 tys. mieszkańców, w 1957 r., nie przekroczył jeszcze tej granicy. Natomiast w 1958 r. liczył 53,3 tys. mieszkańców, czyli o 3 tys. osób więcej niż przed wojną.

Ogólna liczba ludności miejskiej w woj. koszalińskim w 1957 r. była mniejsza niż w 1939 r. Spadek ludności miejskiej odbył się głównie kosztem miast o liczbie mieszkańców od 5—10 tys. oraz w mniejszym stopniu miast powyżej 20 tys. osób.

⁶ Powiat wiejski.

tami: słupskim, koszalińskim i kołobrzeskim, w których obrębie znajdują się miasta wydzielone, najniższy odsetek ludności miejskiej miał powiat miastecki — 21,1%.

W pierwszych latach po II wojnie światowej ogólną cechą charakterystyczną w urbanizacji był niski odsetek ludności miejskiej. Złożyły się na to następujące przyczyny:

- ewakuacja, a po wojnie akcja przesiedleńcza ludności niemieckiej w miastach przebiegała na ogół szybciej niż na terenach wiejskich,
- zniszczenia w wyniku działań wojennych w miastach często przekraczały 50% ogólnej ilości budynków, co powodowało wyludnienie miast (wsie były na ogół mniej zniszczone). Najbardziej typowym przykładem dużego wyludnienia miast w wyniku zniszczeń wojennych może być wspomniany już Kołobrzeg.

W 1946 r. najwięcej ludności miejskiej posiadały powiaty: wałecki 37,9%, szczeciński 31,7%, białogardzki 31,5% i drawski 30%. W następnych latach zaznacza się stały wzrost udziału ludności miejskiej w ogólnym zaludnieniu. W 1956 r. powyżej 40% ludności miejskiej miały powiaty: białogardzki, drawski, wałecki, szczeciński i świdwiński. Na wzrost liczby mieszkańców miast w głównej mierze wpłynął rozwój przemysłu i związana z tym odbudowa zniszczeń wojennych. Wzrost mieszkańców miast odbywał się przede wszystkim drogą napływu ludności wiejskiej.

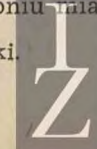
Duże znaczenie w nierównomiernym stopniu urbanizacji posiada silna koncentracja przemysłu w kilku powiatach. Ponad 51% ogólnej wartości produkcji przemysłowej przypada na miasta: Słupsk i Koszalin oraz na powiat białogardzki. Natomiast powiaty: kołobrzeski, miastecki, słupski⁶, świdwiński dają tylko 2,7% ogólnej wartości produkcji przemysłowej. Cyfry te wskazują na to, że funkcje większości miast ograniczają się jedynie do roli ośrodków usługowych względnie administracyjnych.

Miasta woj. koszalińskiego należą w przeważającej części do miast małych, nie przekraczających kilku tysięcy mieszkańców.

W 1946 r. na ogólną liczbę 33 miast, w 25 ilość mieszkańców nie przekraczała 5 tys. W latach następnych liczba ich nieznacznie się zmniejszyła. Jeszcze w 1957 r. na terenie woj. koszalińskiego było 17 miast o liczbie mieszkańców poniżej 5 tys. Słupsk, największe miasto tego obszaru, który 1939 r. miał ponad 50 tys. mieszkańców, w 1957 r., nie przekroczył jeszcze tej granicy. Natomiast w 1958 r. liczył 53,3 tys. mieszkańców, czyli o 3 tys. osób więcej niż przed wojną.

Ogólna liczba ludności miejskiej w woj. koszalińskim w 1957 r. była mniejsza niż w 1939 r. Spadek ludności miejskiej odbył się głównie kosztem miast o liczbie mieszkańców od 5—10 tys. oraz w mniejszym stopniu miast powyżej 20 tys. osób.

⁶ Powiat wiejski.

W 1939 r. największy odsetek ludności mieszkał w miastach od 5 do 10 tys., natomiast w 1957 r. w miastach od 20 do 50 tys. Powyżej 20 tys. mieszkańców w 1957 r. miały miasta: Słupsk, Koszalin i Szczecinek. W 1939 r. na terenie woj. koszalińskiego tylko jedno miasto liczyło mniej niż 2 tys. mieszkańców“. Miastem tym był Lędyczek, który również w 1957 r. był najmniejszym miastem tego obszaru, a liczba jego mieszkańców wynosiła ok. 400 osób. Oprócz Lędyczka w 1957 r. mniej niż 2 tys. mieszkańców miały 4 miasta: Biały Bór, Człopa, Polanów i Tuczno.

Duża ilość miast małych przy równoczesnym silnym rozwoju miast średnich jest zjawiskiem niekorzystnym. Słaby rozwój przemysłu w małych miastach doprowadził w nich do zaniku funkcji miastotwórczych. Równocześnie lokalizacja nowych zakładów przemysłowych na terenie woj. koszalińskiego, względnie rozbudowa istniejących w osadach bez praw miejskich, stworzyła możliwości reaktywowania lub powstania nowych miast. Np. w Bobolicach, spadłych po wojnie do roli wsi, rozbudowano istniejące tam zakłady włókiennicze, co doprowadziło do odzyskania w 1958 r. przez tę osadę prawa miejskiego, a w innych miejscowościach silnie rozwijający się przemysł zmienił strukturę gospodarczą rolniczą na przemysłową (Kępice i Korzybie).

W 1957 r. 9 miast woj. koszalińskiego przekroczyło przedwojenny poziom zaludnienia, przy czym największy przyrost ludności miał Koszalin i Wałcz (patrz ryc. 5). Szybko rozwija się Kołobrzeg. W 1957 r. liczba mieszkańców tego miasta wynosiła 11,2 tys., czyli 8,4 tys. więcej niż w 1946 r. Jednak w stosunku do 1939 r. liczba ludności Kołobrzegu stanowiła tylko 69,4%.

Mimo ogólnej tendencji wzrostu w szeregu miast, zwłaszcza najmniejszych, liczba mieszkańców utrzymuje się na tym samym poziomie, a nawet spada. Przykładem mogą być: Człopa, Debrzno, Lędyczek, Mirosławiec, Polanów i inne. Aby zapobiec dalszemu upadkowi tych miast, należy je zaktywizować gospodarczo.

Reasumując należy stwierdzić, że woj. koszalińskie pomimo najwyższego przyrostu naturalnego w kraju nie jest terenem w zupełności zaludnionym. Dotyczy to przede wszystkim obszarów wiejskich, dysponujących dużymi rezerwami osadniczymi. Poza tym znaczną rolę w akcji osadniczej może odegrać aktywizacja gospodarcza miast.

BENICJUSZ GŁĘBOCKI

PERSPEKTYWY ROZWOJU MIAST W WOJEWÓDZTWIE ZIELONOGÓRSKIM

Problem aktywizacji miast na Ziemiach Zachodnich jest niewątpliwie jednym z centralnych w całokształcie zagadnień dotyczących rozwoju tych terenów. W r. 1959 zarówno Sejm, Rząd, Rady Narodowe jak i TRZZ podjęły w tej sprawie wiele uchwał i opracowały plany perspektywiczne na najbliższe pięcioletnie.

Podstawą wszelkiej działalności aktywizacyjnej było znaczne zwiększenie